

Tartalom

Összefoglalások	
Vidaković-Petrov, Klinka: A spanyol zsidók kultúrája Jugoszlávia területén a XVI–XX. században (<i>Krekovics Diána</i>)	3
V. Melik–B. Grafenauer, stb. (szerk.): A regionalizmus és a szlovén nemzeti kérdés (<i>Szilágyi Imre</i>)	12
Eszmetörténet és historiográfia	
H.-D. Schultz–W. Natter: Mitteleurópa a német politikai gondolkodásban és földrajztudományban (<i>Goreczky Tamás</i>)	18
John Lukacs: Egy korszak végén (<i>Niederhauser Emil</i>)	22
Ókor	
J.-J. Aubert–B. Sirks (szerk.): A római jog, mint az ókori társadalmi és gazdasági élet tükré (<i>Sáry Pál</i>)	27
A. Wilson: Gépek, energia és az ókori gazdaság (<i>Kerepeszki Róbert</i>)	30
Rita Lizzi Testa (szerk.): A későantik püspök helyzete a római társadalomban (<i>Óbis Hajnalka</i>)	36
Középkor	
J. Terjal (szerk.): A korai Meroving-korszak problémái a Közép-Duna-vidéken (<i>Erdélyi István</i>)	43
Claude Carozzi–Huguette Taviani-Carozzi: Világvége. Félelmek és jóvendölések a középkorban (<i>Dancs Ágnes</i>)	47
Tatár seregszemle (<i>Pintér János Zsolt</i>)	52
R. Amitai-Preiss–D. O. Morgan (szerk.): Egy londoni kurultaj (<i>Pallag Zoltán</i>)	56
Manfréd Vasold: A Fekete Halál németországi terjedése 1348 után (<i>Pósán László</i>)	60
F. Bocchi — M. Ghizzoni - R. Smurra: Az itáliai városok története a késő-antikvitástól a kora-reneszánszig (<i>Mészáros Orsolya</i>)	66
Leo Santifaller: Trienti kanonokok a késő középkorban (<i>Fedelez Tamás</i>)	73
Kora újkor	
J. Bérenger: Francia szemmel a kora újkori európai toleranciáról (<i>D. Molnár István</i>)	79

Szerkesztőbizottság: Niederhauser Emil akadémikus (elnök)
dr. Papp Imre kandidátus, habil. egyetemi docens (főszerkesztő)
dr. Fodor Mihályné és dr. Reszler Gábor (szerkesztők).
Műszaki szerkesztő: Erdélyi Tamás.
A borító Borsi Csaba munkája.
Nyomtatták a Kapitális Nyomdában, Debrecenben.
A szerkesztőség címe: dr. Fodor Mihályné,
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet
4010 Debrecen, Postafiók 48.

Kiadja a KLIÓ Alapítvány.

Megjelent

a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Nemzeti Civil Alap,
a Debreceni Egyetem Művészeti
és Közművelődési Vegyesbizottsága,
a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi
Kara és Történelmi Intézete,
Nyíregyháza Megyei Jogú Város
Kulturális Bizottsága,
valamint a Nyíregyházi Főiskola
támogatásával.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A KLIÓ az interneten is olvasható: <http://www.c3.hu/~klio>
e-mail cím: fodomne@delfin.klte.hu

A folyóirat előfizethető a KLIÓ Alapítványnál (4033 Debrecen, Herpay Gábor u. 50.). Előfizetési díj egy évre 450 Ft + postaköltség, egyéni előfizetőknek 360 Ft + postaköltség.

ISSN 1216—2965

A Szmirnai (Izmiri) Evangélikus Iskola

A címben említett, 1717-es alapítású intézményt, bár felsőoktatási szerepe folytán vált ismertté, és e tevékenységét illetően, mutatis mutandis, talán a Sárospataki Kollégiumhoz lehet hasonlítani, helyesebb egyszerűen iskolának nevezni. Elemi és középiskolaként indult, majd fokozatosan kibővült kereskedelmi és más tagozatokkal. 1808-ban nevezték el „Evangélikus” iskolának, ami ebben az esetben azt jelentette, hogy a végzős diákok jogot kaptak, hogy „az Evangélium ígését hirdethessék a szószerűről”. 1862-től államilag elismert általános és főiskola, és ekkor már konkurált az Isztambulban működő, egyetemnek is nevezhető, a Nemzet Nagy Iskolájával, a török iga alatt élő Görögország, majd a felszabadulást követően még hosszú ideig legnagyobb oktatóintézményével. Fénykorában múzeuma és 50 ezer kötetes könyvtára volt, ahol 180 ritka kéziratot is őriztek. Oktatták többek között a retorikát, a költészetet, a teológiát és számos természettudományi szaktárgyat. Falai között sok későbbi híresség tanult, mint pl. A. Koraisz (1748–1836), aki a török uralom alól felszabaduló görögység egyik szellemi és nem utolsósorban nyelvújító vezérének tekinthető, vagy pl. a klasszikus-filológus J. Szikutrisz (I. Sykoutris, 1901–1937), akit a két világháború között Magyarországon is ismertek. Az iskola 1922-ig, az ún. „kisázsiai katasztrófaig” működött; ekkor a görögök elvesztették minden kisázsiai területüket és befolyásukat. A Szmirnába bevonuló törökök az iskola épületeinek nagy részét is elpusztították.

A jelen íráshoz felhasznált elemzés szerzője, Szp. G. Krusztalakisz elsősorban az 1809–1819-es évtized eseményeire koncentrált, és ennek négy oka van: 1. 1809-ben rivális oktatóintézmény, a Szmirnai Filológiai Gimnázium, alakult; 2. a Bécsben 1811-től megjelenő, röviden „Ermisz o Lojiosz”-nak (Ερμίσος Λογιος) nevezett folyóirat több ponton betekintést nyújt a kulisszák mögé; 3. a görög szabadságharc kitörése (1821) után az iskola működése öt évig szünetelt; 4. ugyanekkor az osztrák hatóságok olyan feltételeket szabtak az említett folyóiratnak, amelyeket a szerkesztők nem fogadtak el: gyakorlatilag szembe kellett volna fordulniuk a szabadságharcgal. Kötelezték őket pl., hogy jelentessék meg az Isztambulban működő konzervatív Konstantinápolyi Patriarkátusnak a

szabadságharcot elítélő nyilatkozatát. Ezért az 1821. máj. 1-jei számmal a kiadást beszüntették.

E folyóirat nem keverendő össze a hasonló című és célú, 1866-ban indított rövid életű „Lojiosz Ermisz” (Λογιος Ερμίσος) orgánummal. Itt megjegyezhetjük, hogy az adott kor tanult embereit a „lojiosz” (Λογιος) megjelöléssel illették, amit „literátus”-ként vagy „tudós”-ként lehetne lefordítani. (A „logosz” főnévből képzett szó melléknévként ma is használatos.) Erre utal a Bécsben megjelenő folyóirat címe, míg az „Ermisz” szó Hermész isten nevével azonos mai kiejtésben. A szóhasználatot jobban megérthetjük, ha arra gondolunk, hogy Hermész különböző aspektusai közül az egyik az „oltalmazó”, illetve az „útitárs” volt. Egy ilyen kiadványt tehát a szerkesztők a műveltséget terjesztő útmutatónak és útitársnak szánták az olvasók mindennapjaiban. Valószínű azonban, hogy a közvetlen ösztönzést a kortárs itáliai Mercurio Letterario adta (Mercurius, Hermész római megfelelője nevéből), ahogy a latin nyelvű magyar Mercurius Veridicus (1705–1710) is nyilván itáliai előképre megy vissza.

Az állami lét hiányában elő görögség különböző centrumokban próbálta művelődési igényeit kielégíteni: nyugati országországban ilyen volt Janina, majd keletebbre a Szent Hegy, az égei-tengeri szigeteken pl. Patmosz, Kisázsiaiában pl. Isztambul vagy a Lesbosz szigetével szemben található Aivali (antik nevén Kydoniai) valamint ettől délebbre Szmirma (törökül Izmir) központokkal. Az utóbbi a legfontosabbak közé tartozott. A „Filológiai Gimnáziumot” a Bécsben tanult K. Kumasz (1777–1836) alapította, aki meggyőződésére nézve a felvilágosodás híve, kantianus és az otthoniak közül Koraisz követője volt.

A bécsi folyóiratnak avatott munkatársa a közvetlen szmirnai tapasztalatokkal rendelkező Koraisz, társalapítója és szerkesztője pedig a tanító és lelkész A. Gazisz. Az 1812-es második számban több cikk és olvasói levél nyújt betekintést a kétszmirnai iskola elképzeléseibe, és ad felvilágosítást az azokban megmutatkozó különbségekről, valamint a háttérben meghúzódó ellentétekről – ezeket dolgozta fel a szerző. Bár nevek említését az írások általában kerülik, teljesen világos az alapprobléma, amit mai szóhasználattal a klasszikus valamint az ortodox hagyomány, illetve a nyugati felvilágosodás és a racionalizmus ellentétének lehetne nevezni. A keresztény szellemség és az ógörög hagyomány együtt mindig is a nemzet alapvető, megkérdőjelezhetetlen összetartó erejének a szimbóluma volt. A szerző rámutat, hogy a nemzeti gondolat valamint a nyugati racionalizmus kettőssége, ha más terminológiával is, már a késő Bizánci Birodalomban, a bukás előtti Konstantinápolyban is létezett. A török hódítás egy olyan fejlődést szakított meg, amely a későbbiekben esetleg az észak-itáliaihoz lett volna hasonlítható. Mindkét szellemi mozgalom, mind a késő bizánci korban, mind a szabadságharc küszöbén álló Görögországban ugyanazt a célt tűzte ki: a nemzeti újjászületést és a török fenyegetés, ill. iga teljes és

végleges elhárítását, illetve lerázását. A szabadságharc küszöbén a görögség körében felforrósodtak az indulatok. A konzervatív Evangélikus Iskola átmenetileg háttérbe szorult a közéletben, csökkent a diákjainak a száma is. Polarizáció jellemezte azonban nemcsak a „literátusokat”, hanem az egyházi vezetőket és a városatyákat is. Az erő pozíciójából polemizáló „racionalisták” odáig mentek, hogy Szmirna városának a pedagógiai képességek hiányát vetették a szemére, és úgy nyilatkoztak, hogy valamelyik iskolát be kell zárni. Az adott kontextusban világos volt, kik ellen irányultak a megjegyzések. Az is kiderül, hogy Kumasz eredetileg az Evangélikus Iskolában tanított, de nézetei miatt egy év után az állását feladni kényszerült. Hogy kik is húzódnak meg a sajtóban megjelent különböző megjegyzések mögött, jórészt csak történelmi és filológiai munkával lehet megállapítani. A szerző felsorol néhány nevet, amelyek viselőiről tudni lehet, hogy Szmirnában tanítottak, de a további pontosítást elkerüli. Mindezt paradoxonként mutatja be olyan értelemben, hogy egyfelől nagy remények ébredtek a nemzet kiművelését és felszabadítását illetően, másfelől a két fontos iskola párhuzamos működése a destruktív mozzanatok sem nélküli összecsapásokhoz vezetett egy a nemzet számára kritikus időpontban.

Kiegészítésül megemlíthetjük, hogy az összecsapások fényében Gazisz szükségesnek látta a folyóirat közönségének a tudomására hozni, hogy a továbbiakban nem jelentenek meg névtelen olvasói leveleket, és nem fogadnak el közlésre aláírás nélküli cikkeket. Majd felkérte a munkatársakat, hogy a folyóirat céljainak megfelelően filológiai, régészeti, történelmi, és általában a közművelődést szolgáló írásokat küldjenek a szerkesztőségbe. Azt is hozzátettük, hogy Kumasz 1817-től már nem tanított a szmirnai gimnáziumban. Először Bécsbe ment, majd Triesztbe költözött, és haláláig ott tevékenykedett annak ellenére, hogy a görög szabadállam ismételtlen hívta, térjen haza és kamatoztassa otthon a tudását.

Mai szemmel nézve inkább az egészséges versenyszellemre helyezi a hangsúlyt a jelen áttekintésben felhasznált cikk szerzője: úgy látja, az alapvető célt senki sem kérdőjelezte meg. Véleménye szerint a „tudósok” összecsapásai a görög szabadságharcot készítették elő ideológiai oldalról.

Σπ. Γ. Κρυσταλάκης, Η Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης (Szp. G. Krusztalakisz: A Szmirnai Evangélikus Iskola). Επτάκυκλος (Eptakyklosz, Athén) 14, 2000. 91–96.

Katona L. Endre

A függetlenség előtti Texas

Texas. Végtelen, vad, lázadó, független. Kevés olyan régiója van az Egyesült Államoknak, melyről rögtön ezek a jelzők jutnának eszünkbe. Texas valahogy más, mint a többi állam. Változatos vidék, hatalmas terület, gyapot- és kukoricaföldekkel, olajkútakkal. Nevéhez azonban legalább annyira kötődnek mítoszok, mint a tapasztalható valóság. Hogyan teremtődött meg az amerikaiak, s manapság már európaiak által is egyre ismertebb Texas-kép? Melyek voltak azok a retorikai elemek, amelyek már az első amerikai telepések érkezésétől kezdve jellemezték Texast és a texasit? Ezekre a kérdésekre is keresi a választ *Carol Lea Clark* *Imagining Texas, Pre-Revolutionary Texas Newspapers, 1829–1836* című könyvében.

A texasi újságíró családból származó szerző, aki maga is publikál amerikai újságokban és folyóiratokban, s doktori fokozatát retorikából szerezte, elsősorban azt vizsgálja, hogyan jelent meg Texas a korabeli helyi sajtóban. Azokra a képekre koncentrálnak, amelyeket az angol–amerikaiak formáltak, hiszen az újságokat angol–amerikaiak publikálták. Texas ekkoriban még Mexikó része volt. Az ideérkező telepések első csoportjának vezetője, Stephen F. Austin, s kolóniáinak lakói vállalták az együttműködést a mexikói kormánnyal, főleg, hogy az jelentős földvásárlási kedvezményekkel igyekezett a szomszédos országból bevándorlókat toborozni. Legalábbis 1821-től az 1830-as évek elejéig, amikorra kiderült, hogy az amerikaiak nem szívesen veszik az egyre inkább központosító kormány gyámkodását.

A Carol Lea Clark által vizsgált két újság több szempontból is jelentős szerepet töltött be Texasban. Jó néhány elvetélt kísérlet után ezek voltak azok a lapok, amelyek hosszabb időn át, rendszeresen megjelentek. A *Texas Gazette* 1829-től jelent meg Godwin Brown Cotton szerkesztésében. Ahogy ez a korabeli újságoknál nem egy esetben előfordult, a lap jelentősen tükrözte fő anyagi pártfogójának érdekeit. Ez Stephen F. Austin volt, így a *Texas Gazette* fontos promóciós célokat szolgált: egyszerre tudósította a telepéseket a legfrissebb hírekről, nyújtott információt leendő bevándorlók számára a terület előnyeiről,